

DÜN DEN BUGÜ NE ERZİ NCAN'DA HALK KÜ LTÜRÜ

TURHAN KAYA¹

0. GİRİŞ

Sosyal bilimlerin genç bir dalı olan "Halk bilimi", halk kültürü öğelerini kendi sistematiğine göre inceleyip, sonuçlarını kamuya ulaştırarak, folklorun toplum hayatındaki yerini ortaya koymaktadır. Çağlar boyu Erzincan'da halkın yaşadığı yerlerde sürdürmekte olduğu folklor pratikleri, günümüzde de yaşatılmaktadırlar.

Antik çağda Erzincan "Aziris" adıyla anıldığı, XI. asırdan sonra Türkler tarafından "Ezirgan", "Erzingan" olarak adlandırıldığı; zaman içinde bu söyleyişin bugünkü biçimi olan "Erzincan" a dönüştüğü, anlaşılmaktadır.

Erzincan; yeni kurulan iki ilçesiyle birlikte, sahip oldukları nitelikler yönünden birbirinden farklıdır. Coğrafi ve sosyal yapıdan kaynaklanan farklılıklardan ötürü; sosyo-kültürel yapıda bir homojenlik söz konusu değildir. Merkez ilçe dahil, bütün ilde karma bir kültür varlığı görülmektedir.

Tarihte görülen depremlerin, yaşanan savaşların, uğranılan istilâların ve daha başka sosyal olayların etkisiyle; yerleşim birimlerinden sürekli insan göçünün olduğu kaynak taramalarımızdan, soruşturma ve gözlemlerimizden anlaşılmaktadır. Halk türkülerine, hikâyelere ve diğer türlere yansıtılmış olan gurbet, hasret ve sıla temlerinin varlığı, görüşümüzü doğrulamaktadır. "Bilim gözlemlerle başlar, vardığı sonuçların geçerliliğini ispatlamak için de tekrar gözlemlere döner".²

¹ Yard. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyesi.

² Cavit Orhan Tütengil, Sosyal Bilimlerde Metod, İstanbul, 1971, s. 81.

1. ERZİNCAN İLİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. 1. Tarihte Erzincan

Erzincan'ın tarihi, Doğu Anadolu içinde incelendiğinde, ilk çağlar hakkında yapılan arkeolojik araştırmalardan hareketle bilgiler edinilmektedir.³ M.Ö.1850-1180 tarihlerinde Hattuşaş'ı imparatorluğunun merkezi yapmış olan Hititlerin hâkimiyeti görülmektedir. Van'da merkezini kurmuş olan Urartular, M.Ö. 1200-600 yıllarında Erzincan'a da hâkim olmuşlardır. Medlerin hâkimiyeti M.Ö. 612'de, Perslerin hâkimiyeti, M.Ö. 550'de ve Büyük İskender'in bütün Anadolu ve İran'ı fethi ile de M.Ö. 334'te. Erzincan toprakları Makedonya Krallığının kontrolüne geçti. Roma imparatorluğunun doğuya yönelik seferi sonucu Heraklius M.Ö. 70'te Erzincan'ı Bizans hâkimiyetine kattı.⁴

M.S. 655'te Erzincan ve civarı Halife Hz. Osman zamanında İslâm yönetimine katılmıştır. Malazgirt zaferinden sonra Mengücek Ahmet'in hâkimiyeti 1288'e kadar sürmüştür. Anadolu Selçuklu hâkimiyeti, Moğolların 1243 Köseadağ savaşına kadardır. İhanlıların bölgeye girmeleri 1244'ten sonradır. Eratna Beyliği 1327-1380 yıllarında bölgeye hâkim oldu. Akkoyunlular ile bölgedeki mücadeleler 1445'e kadar sürdü. Fatih'in Uzun Hasan üzerine yaptığı sefer sonucu 1 Ağustos 1473'te kazanılan Otlukbeli zaferi ile Erzincan Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. Doğu Anadolu toprakları üzerine yürüyen Şah İsmail, 1502'de Erzincan'a girdi. Yavuz Sultan Selim Çaldıran'da 23 Ağustos 1514'te Şah'ı mağlup edince bölge Osmanlılarda kaldı.⁵

Uzun yıllar süren Osmanlı hâkimiyetinde kara günler 1877-1878 ve 1916-1918 dönemlerinde yaşanmıştır. Rus işgaline uğrayan Erzincan, 13 Şubat 1918'de hürriyete kavuşmuştur.⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te ilânından sonra gelişme ve şehirleşme hamleleri 1939 ve 1982 depremleri ile kesintiye uğramış olmasına rağmen, devletimizin ve milletimizin gayretleriyle yeniden yapılandırılarak, modern bir kent konumuna getirilmiştir.

³ Tahsin Özgüç, Altıntepe I-II, Ankara, 1969.

⁴ Ali Kemal Aksüt, Erzincan Tarihi, s.9-20, Tahir E. Şahin, Erzincan Tarihi, s.23-79.

⁵ Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973, s.59.

⁶ Ali Kemal Aksüt, age.s-90-105

1. 2. Coğrafi Yapı

Erzincan ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin batı kısmında, Yukarı Fırat Havzasında; 38° , 15' , 25 " 40° , 46' , 30" doğu meridyenleri ile 39° , 01' - 40" , 04' 25 " kuzey paralelleri arasında yer almaktadır. Doğusunda Erzurum, batısında Sivas güney batısında Malatya ve Elazığ, kuzeyinde Bayburt ve Gümüşhane, kuzey batısında Giresun, güneyinde Tunceli illeri ile komşudur. Alanı 11.903 km² olup, kapladığı saha itibariyle Türkiye topraklarının % 1,5 'ini meydana getirmektedir.Yerleşim merkezleri itibariyle denizden yüksekliği 1.200 metrenin üstündedir. E 23 karayolu ile doğu- batı istikametinde, Trabzon - Malatya karayolu ile kuzey - güney istikametinde ve demiryolu ile de doğu - batı istikametinde önemli bir kavşak noktasında bulunmaktadır .⁷

1. 2. 1. Fizikî Coğrafya Özellikleri

İlin kapladığı alanda fizikî coğrafya özelliklerinde üç ayrı yapı görülmektedir :a-Güneyde Torosların uzantısı Munzur silsilesi Tauridleri ve Karasu - Aras Doğu Anadolu dağ silsilesinin batı uzantısı, b-Kuzeyde uzanan Doğu Anadolu dağ silsilesine dahil Keşiş dağları Anatolitleri, c-Bu iki dağ silsilesinin arasındaki vadilerde genişleyen ovalar ve boğazlar yer almaktadır. Bu arazi yapısı içinde; 3500 metreye varan yüksekliklerden, 1200 metreye inen alanlara kadar, pek çok vadi tarafından parçalanmış bir görünüm dikkati çekmektedir. İl topraklarının % 65'i dağlık alan, % 35'i plâto ve ovalardan ibarettir. Genel olarak tektonik özellik, ovadaki yapıda söz konusudur. Erzincan ovasının bulunduğu zeminde fay hattının olması, tarihte pek çok depremin sebebi olarak, özellik taşımaktadır .⁸

1 .2. 2. Yüzey Şekilleri

İl topraklarının büyük kısmını teşkil eden dağlar, yükseklik olarak zirvelerde Keşiş dağı (3537 m), Munzur dağları (Akbaba tepesi 3449 m), Katır tepe (3300 m.), Bağırpaşa (3287 m), Kıran (3250 m), Mercan (3050 m) Karadağ (3030 m), Ahi (3010 m), Sipikör (3010 m), Çimen dağı (2780 m), Sipyam (2750 m), Mürid (2700 m), Dumanlı (2618 m). Bu dağ yüksekliklerine bakıldığında, 3.000 m.'nin üstündeki zirvelerin fazlalığı dikkati çekmektedir .⁹

⁷ C.A, C5, s.1307-1308; T.A.,C.2, s.354-362; Y.A., C.4, s.2584-2762 Erzincan Maddesi

⁸ Prof.Dr.İbrahim Atalay, Türkiye Coğrafyası, Ankara, 1989, s.2.

⁹ Prof.Dr.Reşat İzbırak, Türkiye I, İstanbul, 1972, ss.7-8.

Yeryüzü şekillerinin sarplığı bakımından, Kemaliye ilçesinin en engebeli yapıya sahip olduğu görülür. İkinci derecede sarplık ve derin vadiler Kemah ve İliç ilçelerinde yer almaktadır. Kemah boğazı, Fırat vadisinde önemli bir geçittir. Diğer ilçelerin yeryüzü şekillerinde nisbeten yumuşamalar vardır.

İl topraklarının en geniş kısmı Erzincan ovası olup; Sansa boğazından başlayarak, Kemah boğazına kadar içinden Karasu ırmağının geçtiği vadi tabanıdır. Yaklaşık 200.000 dönümlük ova alanı, çanak şeklinde bir çöküntüyü andırmaktadır. İl topraklarının batı kesiminde en önemli düzlük Refahiye ilçesi vadilerinden olan Melik Şerif düzlüğüdür.¹⁰

Erzincan topraklarının önemli bir kısmı yayla olarak nitelendirilebilir. En önemli yaylalar : Kemaliye ilçesinde Sarıçiçek , Üzümlü - Çayırılı sınırlarında Çimen, Munzurlarda Melan (Molla), Kemah'ta Koçkar, Refahiye'de Takkuran, Tahsullu ve Dumanlı yaylalardır.

İl toprakları, akarsuların parçaladığı sayısız vadi ile Yukarı Fırat Havzasında tipik özelliklere sahiptir. Bilhassa Karasu ve kollarının aktığı vadiler, derin boğazlarla görenlerin hayretini çekmektedir. Doğuda Sansa boğazı, batıda Kemah boğazı bu vadilerin önemli geçit yerleridir. Erzincan ovasında Çardaklı vadisi, Çağlayan vadisi, Cimin vadisi, Vagirt vadisi; küçük akarsuların oyduğu alanlardır. Kemah'ta Tuzla vadisi, Refahiye'de Köroğlu vadisi, Çayırılı'da Otlukbeli vadisi, İliç ve Kemaliye'de ise Fırat'ın aktığı alanların çevresi vadi tabanını oluşturmaktadır.¹¹

1. 2. 3. Akarsu ve Göller

Akarsu havzası açısından iki bölüm olan Erzincan'da en büyük ırmak, Sansa'dan itibaren " Batı Fırat " olarak adlandırılan " Karasu " dur. Erzurum'un Dumludağlarından doğan Karasu'nun su toplama havzası Erzincan'dır. Refahiye'den akan dereler sularını Kelkit vasıtasıyla Karadeniz'e dökmektedirler. Karasu'ya Tercan'da Tuzla suyu karışır.Çayırılı (Mans) deresini aldıktan sonra, Sansa boğazını geçip, ovaya çıkar. Ovada Cimin,Vagirt, Çardaklı derelerini kuzeyden alır, Çağlayan ve Mercan derelerini güneyden alır. Kemah'ta Kömür suyu ile Tenasur çayını aralık yoluna devam eder. Kemaliye'de Kadıgözü suyu ile Miran çayı katılır. Artık öndeki baraj gölü akışını firenlemiştir. Kemaliye'den itibaren baraj gölü yer almaktadır.¹²

¹⁰ İzbırak, age., s.16; Atalay, age, s.55.

¹¹ İzbırak, age., s.18.

¹² İzbırak, age., ss.66-92.

Erzincan toprakları içinde büyük bir alanı kaplayan göl bulunmamaktadır. Çayırılı'nın Başköy bucağında "Yedi göller ", Üzümlü'nün Tanyeri bucağında " Aygır gölü " ve Otlukbelinde "Otlukbeli gölü " küçük çaplı göllerdir.¹³

1.2.4 İklim

Bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla, Erzincan ve çevresinin hâkim iklimi "Karasal " dır. Ancak, Doğu ve İç Anadolu karasal iklimlerinin geçiş noktasında olması; ilde, değişik merkezlerde farklı seyreden karasal iklime yol açmaktadır. Doğu Anadolu illeri içinde Malatya ve Elazığ'dan sonra, kara iklimi, en yumuşak geçen üçüncü yer Erzincan'dır.

İklim unsurları bakımından sıcaklık, yağış ve rüzgârlar; merkez ilçede ve diğer ilçelerde farklılıklar gösterirler. Merkez ilçede yıllık ortalama sıcaklık : 10.7⁰ dir.

Erzincan il merkezinde sürekli esen kuzey ve kuzeybatı rüzgârlarıdır. İkinci sıklıkta güneybatı rüzgârlarıdır. En sert rüzgâr Keşişleme olup, onu Karayel takip eder. Erzincan hava akımı açısından 7.5 gün sislidir.1.9 gün dolulu, 43.7 gün de kırılgılı geçmektedir. Nem oranının en yüksek olduğu ay Aralık, en az ise Ağustos'tur ¹⁴

1. 2. 5. Bitki Örtüsü

Doğu Anadolu genel bitki örtüsü içinde Erzincan'da, arazinin işlenen kısmı dışındaki bitki örtüsü " step " karakterli bitkilerdir. Yağışların yeterli oranda olduğu yerlerde çalılık, meşelik ve diğer ağaç toplulukları görülmektedir.¹⁵ Akarsu vadilerinde yetiştirilmekte olan kavak, söğüt ve meyveliklerin dışında ; Refahiye'den başlayıp, Kemah ve Kemaliye'ye kadar uzanan ormanlık alan 81.818 hektar civarındadır. Toplam ormanlık alan miktarı 106.350 hektardır. Meşe, gürgen, dişbudak ve sarıçam türü ağaçların yer aldığı ormanlık kısmın ancak 5100 hektarlık bölümünde standartlara uygun kesim yapılabilir. Ağaçlandırma çalışmaları plânlı yürütülmektedir. "Aslan Eğilmez " ormanlık alanı gelişmekte; Metin İlyas Aksoy adına açılan fidanlık, yıllık 5 milyon çam fidanı üretimini, Yurtbaşı köyü Kova mezrasında sürdürmektedir.

¹³ İzbırak, age., s.50; Atalay, age, s.92.

¹⁴ İzbırak, age., s.184-185.

¹⁵ Doç. Dr. İbrahim Atalay, Türkiye Vegetasyon Coğrafyası, İzmir, 1973, s.174.

1. 2. 6 Madenler

Yer altı zenginlikleri açısından büyük bir potansiyelin olduğu ilde, krom, manganez, manyezit, perlit, linyit ve tuz yatakları işletilmektedir. Tercan - Kop'ta kromit. İliç'te manyezit, perlit çıkarılmaktadır. Kemaliye ve Çayırılı'da linyit, Refahiye ve Çayırılı'da manyezit yatakları bulunmaktadır. Otlukbeli'nin Boğazlı köyünde manganez, iliç- Kuruçay'da Borcalı manganez yatakları işletilmektedir. Kemaliye'nin Harmankaya- Gözaydın ve Gümüşçeşme köyleri ile İliç- Yakuplu köylerinden çıkartılan demir madeni, Karabük ve Ereğli'ye trenle nakledilmektedir. Linyit kömürü ise Refahiye- Gemlik ve Sakır köyleri ile Kemaliye- Başpınar ve Çayırılı - Deliktaş civarında çıkartılmaktadır. Amyant madeni, İliç- Sarıkonak köyünden çıkartılmaktadır. Merkez Mollaköy'de Perlit çıkartılmaktadır.

Erzincan'da çok eskiden beri işletilen bir yer altı kaynağı da tuzdur. Kemah ve Tercan'da bulunan kaynaklardan kaliteli tuzlar üretilmektedir. Eskiden işletilip, bugün terkedilmiş olan Kurtlar, Kantaş ve Pekiç'te de tuz kaynakları bulunmaktadır. Bugün işletilen tuzlardan yaklaşık 800 ton yıllık üretim gerçekleştirilmektedir. Kemah ilçesinde bulunan Kömür, Tımsı ve Yerhan tuzları ile Tercan'da bulunan Vartik tuzlası Tekel tarafından işletilmektedir.¹⁶

Erzincan'da yeraltı maden suları da önemli bir potansiyele sahiptir. Bilhassa Böğert maden suyu, Belediye tarafından şişelenerek, yurt çapında tüketilmektedir.

1.2.7 Nüfus

30 Kasım 1997 genel nüfus sayımına göre Erzincan'ın toplam nüfusu, 279.835'tir. Aşağıdaki tabloda nüfusun yerleşim birimlerine göre dağılımı görülmektedir.

<u>İlçe adı</u>	<u>Toplam</u>	<u>Şehir</u>	<u>Köy</u>
Merkez	155079	98593	56486
Çayırılı	12439	3940	8499
İliç	7078	2654	4424
Kemah	8648	2386	6262

¹⁶ ETSOR Rehberi, Ankara, 1986, s.92.

Kemalive	7715	3086	4629
Otlukbeli	3874	2716	1158
Refahive	15072	7001	8071
Tercan	31430	10898	20532
Üzümlü	38500	25274	13226
Toplam	279835	156548	123287

2. ERZİNCAN İLİNİN SOSYO- KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

İnsan topluluklarının buldukları mekânlarda geçirmiş oldukları hayatları ve bu hayatın değişik yönlerinin yansıtılmış olduğu her türlü oluşa kaynak kabul edilen varlık; genel olarak "halk kültürü " kavramı içinde incelenmektedir. Yaşanan bir toprak parçasına değer kazandıran, üstünde varolma mücadelesi vermiş olan insan topluluklarının yapmış oldukları maddî ve manevî katkılardır. Bu yönüyle insan-toprak- varlık ilişkisi ; sosyo- kültürel yapı içinde değerlendirildiğinde, çeşitli yönleriyle halk hayatı karşımıza çıkmaktadır.

Erzincan'da yaşamış ve yaşamakta olan insan topluluklarının yapısı, tarih kaynaklarındaki bilgilere göre çok değişik karakterdedir. Anadolu'nun Türkleşmesi yıllarında; Oğuz boylarından değişik oymakların Erzincan çevresinde yurt tutmuş oldukları bilinmektedir. Uygur , Kargın, Bayındır oymakları, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri, Dede Korkut torunları bu bölgelerde ömür sürmüşlerdir.¹⁷ Bugünkü halk da onların soyundan gelen insanların çocuklarıdır.

Günümüz Türkiye insan topluluklarının sosyal yapısının temelini, etnik bakımdan şüphesiz Oğuz boyları teşkil etmekle birlikte; Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde çeşitli iktisadî ve sosyal sebeplerden kaynaklanan şekillenmeler, Anadolu' da farklı insan topluluklarının da oluşmasına yol açmıştır. Tanzimat'la değişmeye başlayan sosyal tabakalaşma , Cumhuriyet döneminde yeni bir yapıya ulaşmıştır.

2.1 Erzincan'da Halk Hayatı ve Bu Hayatı Etkileyen Ögeler

Halk hayatı, sosyal yapıdaki değerler ve çevredeki mevcut fizikî şartlara bağlı olarak şekillenir. Sosyolog bu yapıyı statik olarak ele alır. Halk bilimci ise toplumun

¹⁷ Tahir Erdoğan Şahin, Erzincan Tarihi, Erzincan , C.I,s.I-15.

dinamik yapısını inceler. Bu yapı ise fizikî mekânlar olan kent, kasaba, köy, yayla vb. gibi ortamlarda ele alınmaktadır.

Türk toplum yapısı içinde, Doğu Anadolu'da yaşayan insanların büyük kesimi kırsal alanlarda varlığını sürdürmektedir. Kentlerde yaşayanların bile büyük bir çoğunluğunun kasaba ve köylerde sürekli irtibatları vardır. Bu bakımdan, Türk halkının geleneğe dayalı hayatı, çeşitli gelişmelerle bugünlere gelmiştir. Erzincan halkının hayatında, ekonomik ve teknik gelişmelerle, günümüzdeki yapı özellikleri kültür olgusu içinde açıkça görülebilmektedir.

Halk hayatının sürdürüldüğü fizikî çevrelerin adı ne olursa olsun, bir coğrafya unsuru olarak; sosyal yapının dış faktörü kabul edilmektedir. İnsan hayatını doğrudan etkileyen coğrafi şartlar; akarsular, göller, yağış oranları, madenler, yer altı ve yerüstü zenginlikler, farklı toplum dokuları oluşturabilmektedirler. Yaşanılan çevredeki şartlar, insan hayatı üzerinde olumlu veya olumsuz yönde etkilerini göstermektedirler.

Halk hayatını etkileyen önemli bir unsur da gelişen teknolojinin getirdiği makinalar, araçlar ve aletlerdir. Sanayileşme ve endüstrileşme sonucu, halk hayatına giren vasıtalar, yaşanan hayatı çeşitli yönlerden etkilemektedirler.

Halk hayatında etkili olan diğer bir unsur da iletişim vasıtalarının, en uzak birimlere kadar girebilmiş olmasıdır. Kullanılan radyo, teyp, televizyon, hatta telefon, telsiz gibi araçlar, geleneksel kültürü etkilemekte; böylece sosyal yapıda değişimler olmaktadır. Bu değişimler sonucunda halk kültürünün bazı değerleri kaybolmakta, bazı unsurları korunarak, yeni şekillenmelerle sürdürülmektedir.

Halk hayatının etkilendiği bir unsur da insan topluluklarının demografik yapısıdır. Bir yerdeki büyüklük ve küçüklük, yaşanan hayatı olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Nüfusun sıklığı veya seyrekliği, kadın yahut erkek oluşu, ya da çocuk sayısının çokluğu; ister istemez sosyal yapıyı etkilemektedir. Halk hayatının tezahürleri insanların yapıp etmelerine dayandığından, insan unsuru önemli bir faktör olarak gerçekliğini her zaman korumaktadır. Sosyal davranışların kültür içindeki önemi, insan varlığının durumuna bağlı olarak değer kazanmaktadır.

2.2 Erzincan Toplum Yapısı ve Yerleşim Tarzları

Erzincan il toprakları üzerinde hayatlarını sürdüren insan unsurunun, Türkiye'nin diğer alanlarında yaşayanlardan farklı hiçbir sosyal yönleri yoktur. İl merkezi ve ilçeleri; Türk toplum yapısındaki dokuyu aynen korumaktadırlar. Köy ve alt birimlerindeki sosyal yapı ise geleneksel köy hayatından başka hiçbir farklılık göstermemektedir. Halka bağlı cemaat şekilleri, değişik coğrafyalarda çeşitlilik

gösterebilirler. İnsanlar, içinde yaşadıkları toplulukla bağlantı ve sorumluluklarını, karşılıklı olarak devam ettirmektedirler.¹⁸

İnsanların oturdukları, çalıştıkları, geçimlerini sağladıkları ve aynı zamanda barındıkları mekânlara " yerleşme " yeri veya " yerleşim birimi " denir. Beslenme, barınma, geçinme ve yaşama yeri olarak ; insan ile onun bağlı olduğu " vatan toprakları ", her yönü ile üzerine titrenilmesi gereken varlıklardır.

2. 2. 1 Erzincan'da Kırsal Alanda Hayat

Halkın hayatını sürdürdüğü yerleşme birimlerinin tarih içindeki gelişimi incelenildiğinde,-genel Türk tarihinin akışı içinde-Erzincan ve çevresindeki yerleşim dokusunun çeşitliliği ortaya çıkmaktadır. Toprağa bağlı yaşayışın ilk izlerine Urartulara ait "Altıntepe " harabelerinde rastlanmaktadır. Tarım ve hayvancılığın yapıldığı alanlarda kurulmuş olan ilk yerleşim birimlerinin bugünlere kadar gelmiş kalıntıları, kazılarla tesbit edilmektedir.

Anadolu'nun Türkleşme devrinden sonra, Oğuz boylarının değişik yörelerde göçebelikten yerleşik hayata geçmeleri ile, kır yerleşmeleri oluşmaya başlamıştır.¹⁹

Cumhuriyet döneminde yönetim sisteminin kuruluşunda, sosyal yapı gereği; yurt topraklarındaki yerleşim birimleri, büyükten küçüğe doğru şehir, kasaba, nahiye ve köy olarak ayrıldığından ; Erzincan ilindeki kırsal yerleşmeyi, bu sıralamaya göre değerlendirmekteyiz. İlçe merkezlerinin dışındaki bütün birimler, köy yerleşmeleri özelliğini taşımaktadırlar. Bu bakımdan kırsal alandaki bucak merkezleri (nahiye) köyün yapı özelliklerini koruyarak, genişlemesi ve teşkilatlanması olarak değerlendirilmektedir.

Kırsal alandaki yerleşmeler köyler ve köyaltı yerleşmeleri olarak iki kısımda incelenmektedir. Köyaltı yerleşmelerinin kimi mevsimlik, kimi de daimidir. Erzincan ilinde yayla, mezra, kom ve bağ evi tipindeki köyaltı yerleşmeleri; tarım ve hayvancılığın gereklerine göre, mevsimlik olarak kullanılan küçük yerleşme birimleridir.

2. 2. 2 Yayla ve Mezrada Yaşayış

Eselden beri hayvan sürülerinin otlatıldığı otu ve suyu bol alanlara yayla adı verilmektedir. Yükseklik itibariyle ovalardan daha yukarılarda bulunan yaylalar, köylünün ekonomik faaliyetlerini yaz boyunca sürdürmekte oldukları köyaltı

¹⁸ Alangu, age, s.80

¹⁹ Prof. Dr. Hayati Doğanay, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Erzurum, 1989 , ss.185-191.

yerleşim birimleridir.²⁰ Yayla göçü Erzincan ilinde genellikle çıkışta Mayıs ayı ortaları, inişte Eylül ortalarındadır. Yaylaya götürülecek eşyalar bellidir. Hayvansal ürün elde etmede kullanılan yayık, tekne, kazan vb. eşyalar; inişte dolu olarak geriye getirilirler.

Köyaltı yerleşim birimlerinden biri olan mezzalar ise, köylülerden ihtiyaç sahiplerinin, tarım ve hayvancılıklarını sürdürdükleri kendi mülkleri olan köy dışındaki küçük yerleşme alanlarıdır. Tarım ve hayvancılık mezzalarda yıl boyu sürdürülmez. Köyde veya yaylada ot veya su imkânlarının durumuna bağlı olarak geçici bir süre kullanılan yerlerdir. Erzincan'da 200'e yakındır. Ancak her yıl kullanıldığından, süreklilik kazanan mezzalar da vardır. Zamanla mezzaların teşkilâtlandırılıp, köye dönüştüğü de görülmektedir.

Köy dışında sadece hayvanların belli süreler içinde barındırıldıkları ve üretim çalışmalarının sürdürüldüğü köyaltı yerleşmelerinin bir diğer şekli de komlardır. Erzincan ilinde 1980- 1985 yılları arasında ekonomik faaliyetlerin sürdürüldüğü 65 kom tesbit edilmiştir.

2. 2. 3 Erzincan Kent Merkezinde Hayat

Şehir veya kent kavramı; kır yerleşmelerinin üstünde, daha çok nüfusun toplandığı ticaret, sanat, ulaştırma ve diğer yönlerden üstünlükleri bulunan yerleşme birimleridir. Şehirler teşkilâtlanmış sosyal yapıya sahip belli fonksiyonları gerçekleştirmekte olan mekânlardır. Çevresindeki kırsal yerleşmelerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamadaki potansiyeline göre; küçük, orta veya büyük nitelikte şehirler, ülke genelinde yer almaktadırlar. Her yerleşim biriminin belli fonksiyonları olduğu gibi, şehrin sahip olduğu en önemli fonksiyon, merkezi yönetimin kırsal alandaki odak noktası olmasıdır. Şehirlerin genel fonksiyonları ; a-İdari, b-Kültürel, c-Sosyal , d-Ekonomik 'dir. ²¹

Şehirde yaşayan halkın hayatında sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan hiçbir farklı yön yoktur. Türkiye'nin bütün şehirlerinde görülen toplum hayatı, Erzincan ili için de söz konusudur. Bununla beraber, önemli ticaret yollarının geçtiği bir kavşakta olduğu için, son senelerde gelişme ve teşkilâtlanmasında fark edilir ilerlemeler gözlenmektedir.

²⁰ Doğanay, A.g.e., ss. 216-237.

²¹ Prof. Dr. Hilmi Karaboran, Şehir Coğrafyası, Fırat Ü. Dergisi, 1989, S.3, s.81-118.

3 ERZİNCAN İLİNİN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

Erzincan kültürünün tarihî yapısı, genelde Anadolu kültür yapısına paralel bir çizgidedir. Yerel özelliklerden kaynaklanan yönleri de vardır. Kültür dokusundaki süreklilik, Anadolu'nun Türkleşmesinden sonra ortaya çıkmıştır. İl sınırlarında Türk boylarının ilk yerleşmelerinden kalmış maddî eserler bulunmuş olmasına rağmen, daha sonraki dönemlerde meydana getirilmiş maddî ve manevî kültür varlıklarından, kaynaklar yeterli bilgi vermemektedirler.

Kültür hayatında önemli olan Nizamî'nin " Mahzenü'l-Esrâr " adlı eseri, XII. asır başlarında Erzincan'da Behramşah'a ithafen yazılmıştır. Anadolu Selçuklularının en parlak dönemi olan Alaeddin Keykubat zamanında, Erzincanlı Nizameddin Ahmet ülkenin " Melikül-keîâm " ı seçilmiştir. Yine XVIII. asrın ilim adamı, Anadolu Kazaskeri Seyyid Ahmet Efendi Erzincanlı olup, ayaklı kütüphane namıyla tanınmıştır .²²

3. 1 Eğitim ve Öğretim

Erzincan halk hayatında birçok eğitim ve öğretim kurumunun varlığı kaynaklarda şöyle dile getirilmektedir. Ali Cevat eserinde verdiği bilgiye göre dört medrese, bir askerî ve bir sivil ortaokul, çok miktarda sıbyan mektebi vardır.Şemsettin Sami ise Kamûsü'l-A'lâm'da; Mülkî ve Askerî Rüştiye, birçok medrese, çok sayıda çocuk mektebi olduğunu yazmaktadır.²³ Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde bir mülkî ve bir askerî rüştiyenin ve birçok medresenin, çok sayıda sıbyan mektebinin o dönemde Erzincan'da bulunduğunu bildirmektedir.²⁴

Cumhuriyetten sonra ise eğitim - öğretim hızla gelişmiş, 1970 yılında ilde okuryazarlık oranı Türkiye ortalamasına yaklaşmıştır. İlin mevcut ilçelerinde Ortaokul 1960'lı yıllarda, lise ise 1970'li yıllar içinde açılmıştır. MEB İstatistiklerine göre, 1970- 1980 yıllarındaki başarı, Türkiye iller arasında ortalarında, 38. sıradadır. Erzincan'da, 1990 yılı itibariyle 576 ilk ve orta dereceli okul, iki Yüksekokul ve bir Fakülte , kültür hayatında yer almaktadırlar. Öğrenci sayısı 52.280, öğretmen sayısı: 2311'dir. 1998-1999 yıllarında Erzincan'da ana okulu sayısı 1 olup, 11 öğretmenle 112 öğrenciyi hizmet vermiştir. Çeşitli okulların bünyesindeki 44 ana sınıfında 51 öğretmenin eğittiği 795 öğrenci vardır. İlköğretim okulu sayısı 268 olup, 1640 öğretmenin okuttuğu öğrenci sayısı 31313'tür. İldeki genel liselerin sayısı 17 olup, burada 351 öğretmen, 4617 öğrenciyi okutmıştır. Meslekî ve teknik liselerin sayısı

²² Tahir Erdoğan Şahin, Tandırbaşı Dergisi, 1990, s.8.

²³ ETSOR, s.5.

²⁴ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.II, s.684.

12 olup, burada çalışan öğretmen sayısı 408, öğrenci sayısı ise 3975'tir. İlde bulunan özel lise Otlukbeli Erkek lisesinde 16 öğretmen, 136 öğrenciyi okutmuştur. Yaygın eğitimin ildeki okul sayısı 10 olup, toplam öğrenci sayısı 13432'dir . Bu okullarda 36 öğretmen çalışmaktadır. Sümer Meslek okulunda ise 7 öğretmen 29 öğrenciyi yetiştirmektedir. Erzincan ilinin toplam öğrenci mevcudu 53.579 olup, öğretmen sayısı 2.469 ve okul sayısı da 310'dur. İlde çeşitli sebeplerden ötürü taşınmalı ilköğretim uygulaması yapılmaktadır. 1998 yılı itibariyle merkezde 55 , ilçelerde 82 ve toplam 1468 öğrenci taşınmalı öğrenim görmektedir. 2000 yılı itibariyle ilde iki fakülte, altı meslek yüksek okulunda üç bin üç yüz yüksek öğrenim öğrencisi ile, açılacak Erzincan Üniversitesi beklenilmektedir.

3. 2. Basın ve Yayın

Erzincan ilinde basın ve yayının tarihi çok yenidir. İlde ilk basılan eserin " Kenzü'l-Miftâh " ²⁵ , ikinci eserin ise Salih Baba Divanı olduğu ileri sürülmektedir. Üçüncü sırada T. Erdoğan'ın " Erzincan Tarihi " yer almaktadır. Erzincan'da ilk derginin de Leblebici Baba'ya ait olan " Tuhfetü'l-Uşşak " olduğu bilinmektedir. Deprem sebebiyle başka yerlere gönderilmiş, toprak altında kalmış ve kaybolmuş eserlerden ötürü; Erzincan'da basın ve yayını 1940'dan sonra netlikle inceleyebiliriz.

Erzincan'da ilk matbaa 1937 yılında Kadri Savaş tarafından kurulmuştur. 1939 depreminde matbaa tahrip olmuş, kitap basımı gerçekleştirilememiştir. 1942 yılında İl Özel İdaresi matbaa tesisleri kurulmuş, burada " Yeni Erzincan " adıyla ilk gazete yayın hayatına girmiştir. (1944- 1952) Daha sonraki yıllarda Öz Erzincan, Birlik, Erzincan'ın Sesi, Doğu ve 1990 ortalarında da Öz Söz gazetesi yayınlanmaya başlamıştır. Ankara ve İstanbul'daki günlük gazetelerin ve yayın ajanslarının Erzincan'da temsilcilik ve muhabirlikleri bulunmaktadır. İlçelerden , Kemah, İliç ve Kemalîye'ye geniş yer veren ve aylık çıkartılan " Sıla, Gurbet, Erzincan- Haber " gazeteleri; İstanbul'da hazırlanıp, yurt içinde dağıtımı yapılmaktadır

Erzincan basınında mahallî dergilerden " Muştı ", " Hasret " , "Ufuk " , "Tandırbaşı " ve Mengüceli " kısa süreli yayınlar olmuştur. Ufuk 1961- 1963 Erzincan, Ankara'da çıkartılmış, daha sonra Erzincan'da bir süre yayınlanmıştır. Hasret dergisi sadece 13 Şubat kurtuluş özel sayısı olarak 1972'de bir sayı çıkartılmıştır. 1966- 1970 Tandırbaşı da aynı şekilde çıkmış, 1990 yılında uzun bir aradan sonra yeni bir sayı çıkartılmıştır. En uzun süreli dergi Mengüceli olmuştur.

²⁵ Orhan Aktepe, Miftahül' Kenz, Erzincan, 1979.

1979 Ağustos'ta ilk sayısı çıkmış, 17 sayı devam ettirilmiştir. 17. sayısı Eylül 1981 tarihlidir. O tarihten sonra kapanmıştır²⁶

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'de özellikle de son yıllarda devlet destekli resmî medeniyet unsurları ağırlık kazanmış olsa bile, araştırma alanımız Erzincan ve yöresinde Ziya Gökalp'ın ifadesiyle " halk medeniyeti " de buna paralel olarak gelişmesini sürdürmekte, birbirini tamamlayan dengeli unsur olma özelliğini korumaktadır.

5. ERZİNCAN HALK HAYATINDA SOSYAL DAVRANIŞ NORMLARI

Halk hayatında fertleri birbirine yaklaştıran, bir arada tutan, topluluğun sürekliliğini sağlayan temel değerler vardır. Bu değerlerin örf, âdet, gelenek, görenek vb. adlarla çerçeveslendirildiği bilinmektedir. Toplum hayatının gerektirdiği sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde, kalıp davranışlar olan sosyal normlar²⁷ ; bütün fertlerce benimsenen veya karşı çıkılan esaslar olarak, topluluğun dinamiklerini gerçekleştirirler. Hukuk düzeninin gerektirdiği resmî medeniyetin yanı sıra, toplumların vicdanına göre, halk kültürünün oluşumundan başka bir değere bağlı olmayan sosyal normlar, toplum hayatında değişik tür ve derecededirler.

Halk tarafından; " Ayağını yorgana göre uzat.", " Sakla samanı gelir zamanı ", " Damlaya damlaya göl olur." gibi ata sözlerinin işaret ettiği husus iktisat olup; sosyal normlarla yakından ilgilidir. Hele : "Ağaç yaş iken eğilir.", " Üzüm üzüm baka baka kararır " ata sözlerinde ise topluluğun önemli değerlerinden olan " eğitim " kavramı ile çocukla ilgili değerlere işaret edilmektedir. Böylece şu noktaya açıklık getiriyoruz ; her davranış bir sosyal norma bağlıdır.

Sosyal hayatta insanların beğendiği yahut hoş karşılamadığı davranışların ölçüsünü tayin eden ortak anlayış olan " norm ", toplum hayatına yön verir, yol gösterir. Her türlü davranışın ve beklentinin bağlı olduğu belli şekiller, ayrı ayrı özellikler ve işleyişlere sahip olsalar da, tümünün ortak yönü vardır : Toplum hayatının ahenkli ve sağlıklı devamının korunması, değerlerin muhafazasına bağlıdır. Bu da ancak sosyal normların toplumdaki durumlarına, fertlerin gösterecekleri hassasiyete ait bir değer yargısıdır.

²⁶ Mehmet Buyruk, Erzincan'da Basın, I.Erzincan Sempozyumu,1987.

²⁷ Ömek, age., s.121.

5. 1. Erzincan Halk Hayatı ve Yaptırımlar

Toplum hayatının akışını düzenleyen sosyal normlar, değişik sosyal bilim dallarınca incelenir. Halk bilimi, yaşatılan davranışların özündeki durumlarına göre; örf, âdet, gelenek, görenek, teamül vb. sosyal normları, kendi sistematığı açısından ele alır.

Sosyal normların her birinin değişik özelliklerinin bulunmasına rağmen, ortak ve açık olan özellikleri " Yaptırım " güçleridir. Toplumda sosyal kontrolün varlığı ve sosyal normların işleyişinin canlılığı için; bireylerin, grupların, cemaat ve topluluğun üzerindeki zorlayıcı, kınayıcı yahut teşvik edici, mükâfatlandırıcı tepki ve baskılarını işletir ²⁸. Birçok türü olan yaptırımlarda, amacın gerektirdiği duruma göre adlandırma söz konusudur.

İnsan topluluklarının bağlı oldukları resmî medeniyet, hukuk düzeni çerçevesinde sürdürülürken; toplumda" hukukî yaptırımlar " etkilidir. Davranışlarda yasaların öngördüğü sınırların dışına çıkıldığında, kanunla tesbit ve tayin edilmiş cezalardan dolayı "kanunî yaptırım" vardır ²⁹. Bir insan cemiyeti, yaşadığı hayatı inancının gerektirdiği esaslara göre sürdürüyorsa; davranışlarda artık ayrı bir yaptırım türü karşımıza çıkmaktadır ; " dinî veyahut mistik " yaptırım. Yapılan davranışa göre sevap yahut günah ölçütleri, ilâhî olarak konulmuş olduğundan; fertler, gruplar veya daha büyük insan birlikleri, bu yaptırımlara göre hayatlarını devam ettirirler.

Birlikte yaşamanın gerektirdiği pek çok kuralın yanında, fertlerin değer yargılarına göre işleyen bir diğer yaptırım çeşidi ise "ahlâkî yaptırım " dır. Kimi toplumların davranışlarında görülen dinamizm, ahlâkî değerlere ait yaptırımlara özen gösterilmesinden kaynaklanmaktadır

İnsanlar arasında etkili olan bir diğer yaptırım türü ise yukarıda verilenlerden farklı olan, psiko - sosyal nitelikli " yergisel yaptırım " dır. Bir kişinin yaptığı davranışın sonucu, toplum tarafından aşağılanması, yapanla alay edilmesi; bazı durumlarda beklenilmeyen neticeler sergilenmektedir.

6. ERZİNCAN HALK HAYATININ TÜRLÜ YÖNLERİ

Toplum hayatının üç önemli geçiş devresi olan doğum, evlenme ve ölüm konuları incelendikten sonra; halk hayatının sürdürülmekte olan sosyal yapısı içindeki çeşitli safhalarının özellikleri, halk bilimi sistematığında ayrı ayrı ele alınıp incelenilmektedir.

²⁸ Örnek, age., s.122.

²⁹ Gültekin Yazgan, Hukuk, İstanbul,1986, s.3.

Sosyal toplumların dinî özellikleri, halk inançları olarak ele alınmaktadır. Dinî hayatın çeşitli tezahürleri içinde; mezarlıklar, ziyaret yerleri, bayramlar, törenler ve diğer kutlamalar; her insan cemiyetinde belli davranışlarla devam ettirilmekte olan hayat dinamikleri olarak, halk bilimi kadrolarının önemle üzerinde durduğu konulardır. Askere uğurlama, hac ve umre ziyaretleri, çeşitli yolculuklarda halkın değişik alışkanlık ve uygulamaları; bütün canlılığı ile Erzincan ve yöresinde yaşanmaktadır.

İnsanların hayatla ilgili tasavvurlarında büyü, fal ve rüyaların da belli bir yerinin olduğu bilinmektedir. Erzincan'ın sosyal yapısında insanî ilişkiler çerçevesinde; nazar ve nazarlıklar konusunda görülebilen halk pratikleri de dikkat çekmektedir. Bu noktada inançlara ilgili olarak, halk tıbbî ve mistik nitelikli davranışların incelenilmesi sonucu; Erzincan ve çevresinin halk hekimliği ile ilgili yönleri karışımıza çıkmaktadır.³⁰

Erzincan ve çevresinde halk hayatının sürdürülmekte olduğu sosyal çevrelerdeki fizikî mekânlar, bulunan coğrafyanın özelliklerine paralel olarak, farklı şekillerdeki halk mimarisini ortaya koymaktadır. Her ailenin yaşamakta oldukları sosyal çevrede, günlük hayatlarının geçtiği mekânların genel adı " ev " kelimesiyle karşılanmaktadır. Meedeniyet âleminde evlerin her yörede belli fonksiyonları olmakla birlikte; Erzincan ve yöresindeki evlerin iç yapılarında ve kullanılış biçimlerinde az da olsa mahallî farklılıklar görülebilmektedir.

Halk hayatının gerektirdiği iş bölümünün sonucu olarak, Erzincan ve yöresinde bireylerin yapmakta oldukları değişik işler ; el sanatı ve zanaatları ile belli meslekleri vardır. Küçük el sanatları ve bazı meslekler; modern hayatın bütün teknik baskılarına rağmen, tek tük de olsa kıyıda bucakta hâlâ var olma mücadelelerini bugün bile sürdürmektedirler. Misal olarak "Kemaliye " ilçesinde ayakkabı ustasının yapmakta olduğu " simli gelin iskarini " tipik bir örneklemedir.³¹

İnsanların iş zamanlarının dışında kalan hayatlarının hangi uğraşlarla geçtiği de önemli bir konudur. Halkın seyretme ihtiyacından kaynaklanan değişik oyun ve eğlenceler, halk türküleri ve halk müziğinin Erzincan ve çevresindeki zenginliği de son derece dikkatle incelenilecek bir husustur. Erzincan türkülerinin temleri ve ezgi özellikleri, araştırmacıların dikkatlerini çekecek niteliklerdedir.³²

Erzincan ve çevresi insanların boş zamanlarında yaptığı sportif uğraşlar, yerleşim birimlerinin durumuna ve imkânlarına bağlı olarak çeşitlenmektedir. Her

³⁰ K.k.: Kaynak kişi (15,19,23)

³¹ K.k.(18 20,22)

³² K.k.(14,21, 27)

çevrenin kendi toplum dokusu içinde, sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı en güzel örnekleriyle sürdürmekte olduğu görülmektedir. Medenî dünyanın gelişen iletişim vasıtaları, en ücra yerleşim birimlerine kadar girmiş olduğundan; yerleşim birimlerinde dernekler, kooperatifler, vakıflar kurularak, daha iyi bir hayat için durmaksızın uğraşlar verilmektedir.

7. ERZİNCAN'DA BAYRAMLAR-TÖRENLER ve KUTLAMALAR

Sosyal bir toplumda, bütün bireylerin benimsediği ve kendi çevrelerinde yaşattıkları ortak âdetlerden en önemlileri olarak bayramlar; her zaman ayrı bir değere sahiptirler. Erzincan ve yöresinde dinî veya millî oluşlarına bakılmaksızın bütün bayramlar, toplumun ortak değerlerinden, bir inanıştan yahut da toplumu ilgilendiren ortak bir olaydan kaynaklanmaktadır.

Erzincan ve civarı insanların kutladıkları bayramlar ve diğer günler, halk kültürünün bir cephesindeki belli davranışları yansıtmaları açısından, önemli folklorik nitelikler taşımaktadırlar. Millî ve dinî bayramlarla; hac ve umre ziyaretlerinin yanı sıra, askerlik ve bazı özel günlerde yapılan kutlamalar; belli kalıp davranışlar çerçevesinde sürdürülmektedir.

7. 1. Resmî Bayramlar

Devletimizin resmî bayramları, her yerleşim biriminde belli programlar çerçevesinde kutlanılmaktadır. Bayramların kutlanma biçimleri, yapılacak etkinlikler; yerleşim birimlerinin idarelerince önceden teşkil edilmiş olan "Bayram Kutlama Komitesi" tarafından hazırlanılmaktadır. Erzincan ve çevresinde kutlanan millî bayram programlarına valilikten temini mümkündür..³³

7. 1 .1. Kurtuluş Bayramı

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Doğu Anadolu Rus kuvvetlerince istilâ edilmiş, Erzincan'a da 24 Temmuz 1916'da düşman çizmesi girmiştir. Bütün doğu illerinde olduğu gibi, Erzincan da kurtuluş umuduyla çileli günlerini saymış; 13 Şubat 1918'de kahraman Mehmetçik Erzincan'ı işgalcilerden kurtarıp, hürriyetine kavuşturmuştur.

Mahallî kurtuluş günü olan 13 Şubat, Erzincan'da çeşitli etkinliklerle coşkuyla kutlanmaktadır. Aynı gün yurdun birçok şehrinde (Ankara, İstanbul, Bursa) Erzincanlılar Kurtuluş gecesi düzenlemektedirler. Mahallî kurtuluş bayramında

³³ Tören programları ve ekleri, ilgili resmi dairelerin dosyalarındaarşivlenir.

gündüz kutlama törenleri yapılmakta, gece de ayrı bir kurtuluş şenliği düzenlenmektedir. Ayrıca düşman istilâsına uğramış olan Tercan ve Çayırılı ilçelerinde de kurtuluş bayramı törenleri benzer şekilde yapılmaktadır. Programlar belediyelerden temin edilebilir.

7. 2. Dinî Bayramlar

Ramazan orucuna başlangıç, günümüzde takvim ve resmî makamların verdiği bilgilerle olmaktadır. Ramazandan önce çeşitli kuruluşlar ramazan imsakiyeleri bastırıp, halka ücretsiz dağıtmaktadırlar. Eski toplum hayatında böyle imkânlar olmadığından; oruca, yeni ayın görülmesiyle başlanılmaktaydı. Erzincan merkezinde hilâlin gözlenmesi için Köşünger tepesine çıkılıp oradan gökte hilâlin doğuşu takip edilir; yeni ayın görüldüğünü haber olarak şehre duyurana , bir çift ayakkabı hediye olarak verilmiş.³⁴

Ramazanın ilk günü Erzincan il merkezinde iftara yakın bir koşuşturma, bir heyecan göze çarpmaktadır. İftar topunun atılacağı vakte yakın cadde ve sokaklar pek tenhalaşır. İftardan sonra hareketlenen cadde ve sokaklarda çocuklar ve gençler çeşitli eğlencelerle vakit geçirirler. Camiler her yaştan cemaatle dolar, taşar. Bazı camilerde kadınlar için de özel mahfiller ayrılır. Hatim okuma geleneği, vakit namazlarından önce ve sonra sürdürülür.

Günümüzde Erzincan'da iftar ve sahur topu belediye tarafından Kırklar tepesi civarından atılmaktadır. Davulcular, gece yarısında halkı sahura kaldırmak için sokak sokak dolaşmaktadırlar. Tanınmış kişilerin evleri önünde özel olarak durulmakta ve yeni bir hava çalınmaktadır. Evin büyüğü bahşiş olarak para, kete, şeker, çorap, mendil gibi hediyeleri davulculara göndermektedir. Eğer davulcularla gezen mahalle gençleri varsa, çalınan oyun havalarıyla eğlenirler.³⁵

Ramazanda mahallî basında özel köşe yazıları düzenlenir. Ramazan sayfası olarak gazetelerde açılan bölümlerde dinî eserlerden iktibaslar yapılır, çeşitli dinî bilgiler ve şiirlere yer verilir. Ozan Cavaklı'nın " Ramazan Divânı " manzumesinden üç kıtayı konuya ilgisi sebebiyle aktarıyorum.

"İslâm âlemine mübarek olsun
Ayların sultanı Ramazan geldi.
Gönüller nurlanıp camiler dolsun,
Ayların sultanı Ramazan geldi."

³⁴ K.k.(1,5,15)

³⁵ K.k.(7, 10, 12, 27)

İslâm âleminde hareket olur,
 İftar sofrasında bereket olur,
 Müminlerde her an nezaket olur,
 Ayların sultanı Ramazan geldi.

Cavaklı der sözüm size yelkendir,
 Bu iman dediğin sanki volkandır,
 Orucu tutana oruç kalkandır,
 Ayların sultanı Ramazan geldi.

(5 Nisan 1990 Doğu gazetesi, s. 2 .)

Erzincan'da her akşam teravih namazından sonra " âşıkklar kahvesinde " sazlar çalınır, atışmalar yapılır, şiir sohbetleri düzenlenir.³⁶

Otuz gün tutulan ramazan orucu, bayramla taçlandırılır. Erzincan ve çevresinde bayram hazırlıklarına bir hafta önceden başlanmaktadır. Bayram için köşe bucak temizlenir, hatim duaları edilir, mevlitler okutulur. Arefe gününden önce bayram için alışverişlere çıkılır. Ailelerin sosyal durumlarına göre neler alınacağı büyükler tarafından kararlaştırılır. Arefe günü artık bayram heyecanı her tarafta görülür.

Ramazanın son günü yatsı namazından dönülünce ev halkı erkence istirahatine çekilir. Sabah ezanlarıyla herkes kalkmaya başlar, çocuklar bile evdeki heyecanlı hazırlığa katılırlar. Büyüklerin yanında çocuklar da camilere götürülürler. Bayram günü sabah namazı cemaatle kılınır, günün önemini belirten vaazlar dinlenir ve ardından bayram namazı eda edilir. Namazdan sonra herkes evine dönerken, kabristana ziyarete gidenler de çokça olur.

Erzincan'ın her tarafında bayram sabahı büyük odalarda veya önceden kararlaştırılmış yerlerde toplanılır. Eğer mahallede ölü evi varsa, evin büyüğü birkaç kişi ile oraya gider. Her evden bir sini ile de yemekler götürülür. Sofralar kurulur, yemekler yenilir, sofranın kalkmasından sonra, bayramlaşma yapılır. Sohbet edilir, çay içilir.³⁷

³⁶ K.k. (7, 9, 10)

³⁷ K.k.(13, 15, 20)

Erzincan ve yöresinde bayram için her evde değişik hazırlıklar yapıldığından; gelen misafirlere börek, baklava, kadayıf, kete vb. ikram edilir. İçecek olarak; bilhassa korava getirilir. Bazı yerlerde ise çay veya başka meşrubatlar sunulur. Bayram tebriği için gelenlere şeker tutulur, gül suyu veya kolonya dökülür. Akşamları da her evde sohbetler yapılır. Bayramın ikinci günü akraba ziyaretlerine; üçüncü günü de hısım- akrabaya iade-i ziyarete gidilir.³⁸

7.3. Hac

Ramazan bayramından sonra Erzincan ve çevresinde hacca gideceklerin hazırlıkları ve hac yolculuğu, önemli bir gelenek olarak görülmektedir. Hem mal hem de bedenle yapılan bu kutsal görev için her müslüman imkânlarına göre gidebileceği zamanı plânlar. Haccın son yıllarda devlet organizasyonu ile yapılması sebebiyle; müftülüklere tanınan kontenjanlara göre gerekli başvurular yapılır. Hacı adayları önceden maddî ve manevî olarak bu yolculuğa kendilerini hazırlamışlardır.

Hacca gideceklerin yolculuk tarihleri kesinleştikten sonra hısım- akraba ile fakirlere ziyafet verilir, sadakalar dağıtılır. Yola çıkmadan önce bütün akraba ve komşular ziyaret edilerek, helâllik alınır. Hacı adaylarına yol için hediyeler verilir. Şehirde ayrılıştaki büyük camilerden birinin önünde dinî tören yapılır. Terzi Baba ziyaret edilir. Hacılar konvoy halinde yola çıkarlar. Tekbirlerle Erzincan ovası yankılanır. Konvoy Muti köprüsüne kadar gider. Oradan sonra artık mukaddes yolculuk için çizilmiş olan güzergâh takip edilir.

Hacdan dönüş günü heyecanla beklenir. Hacıların evinin dış kapısı eskiden yeşile boyanırdı. Günümüzde de bu uygulama devam ettirilmektedir. Haberleşme teknolojisinin imkânlarından ötürü bugün hacılar, buldukları yerlerden evlerini ve yakınlarını arayabilmektedirler. Eskiye oranla bekleyiş heyecanı azalmış olsa bile, yine de yol gözlemenin verdiği tatlı bekleyiş duyguları, hacısı olan evlerde görülmektedir. Sağlıkla ziyaretini yapan hacı dönünce, kendisini tebriğe gelenlerle ev dolup taşar. Kutlamaya gelenlere zenzem ve hurma ikram edilir. Yakınlık durumlarına göre yüzük , tesbih , takke , kına , seccade vb. hediyeler verilir.³⁹

7.4. Kurban Bayramı

İslâmın önemli bir vecibesi olan kurban kesimi, Erzincan ve yöresinde dinin gereklerine göre yerine getirilmektedir. Kurbanlık, birkaç gün önceden belediyenin gösterdiği pazar yerlerine getirilir. Bilhassa hayvan pazarında kurbanlık alım- satımı

³⁸ K.k.(1,3,7)

³⁹ K.k.(1, 2, 20, 21)

çok hareketli olur. Şehirde oturanlar kendi bütçe durumlarına göre ya tek veyahut hisseli olarak kurbanlarını satın alırlar. Diğer yerleşim birimlerinde kurbanlık temini yörenin şartlarına göre yapılmaktadır.

Kurbanlık alımında mevsim şartları etkili olmaktadır. Aylar önce alınıp bakıldığı gibi, bayramdan birkaç gün önce veyahut arefe gününde, bazen de bayramın birinci gününde kurban alım- satımı yapılmaktadır. Sözlü kızlara bayramda damat tarafından bayram armağanı olarak koç gönderilir. Kurbanlığın boynuzuna da altından bir hediyeinin bağlandığı görülmektedir.⁴⁰

Kurban, kesilmeden önce süslenir, çocuklar kurbanı mahallelerinde gezdirirler. Bayram namazından döndükten sonra evin büyüğü iki rekât namaz kılar ve kurbanı keser. Kimi evlerde kurban kesimini getirtilen kasap gerçekleştirir. Kurban etinin üçte biri fakirlere, üçte biri eşe ve dosta, kalanı da ev halkına ayrılır. Erzincan'da sabahleyin bayram yemeğinin kurban etiyle yapılması, bir gelenek olarak devam ettirilmektedir. Gelen misafirlere de ya kebab olarak ya da yemek olarak kurban eti ikram edilir.⁴¹

Erzincan ve çevresinde bayram ziyaretleri bütün canlılığı ile sürdürülmektedir. Çevrede taziye evi varsa erkeklerin büyükleri orada toplanırlar. Kırsal alanda mahallenin en yaşlısının evinde veya köyün ileri geleninin evinde toplandığı görülür. Kurban kesenlere yardım edilir. Yemekler yenilip, sofralar kalktıktan sonra, bayram tebrikleşmesi safhası başlar. Kurbanın bir an önce kesilmesine gayret gösterilir. Birinci günün erken saatlerinde kurban kesme geleneği daha yaygındır. İkinci ve üçüncü günlere bırakılmamasına çalışılır. Fakirler sevindirilir, yetimler ve kimsesizler gözetilir. Dostluk ve kardeşlik içinde oyun ve eğlencelerle bayram günlerinin tatlı atmosferine herkes katılır. Böylece unutulmaz bayram günleri güzel hatıralarla yaşanır .

7. 5. Diğer Kutlamalar

Erzincan ve yöresi halkı, dinî ve millî bayramlarının dışında; askere uğurlama, sünnet töreni, yeni yapılan tesislerin açılışı, mahallî panayır ve spor şenliklerini de imkânlarına göre sürdürmektedirler. Bilhassa askerlik konusu önemlidir.

Bütün Türk ailelerinde askerlik kutsal bir görev olarak benimsendiğinden; her gencin bu görevi bir an önce yapmak için sabırsızlandığı görülmektedir. Zira kırsal alanda akserliğini yapmayanlara tam bir olgun erkek olarak bakılmamaktadır. Hatta daha kötüsü, kız isteyenlere askerliğini yapıp yapmadığı da sorulmaktadır.

⁴⁰ K.k.(4, 6, 8)

⁴¹ K.k. (12, 16, 17)

Askere gidecek genç, askerlik şubesinden gerekli belgelerini aldıktan sonra yakın akrabalarını, komşularını ve samimi olduğu arkadaşlarını ziyaret eder. Bu ziyaretlerde büyükler ve askerliğini yapmış yakınları, kendisine tavsiyelerde bulunurlar. Çoğu defa kendisine yol harçlığı verilir. Kimi akrabalar mendil, çorap, yiyecek gibi değişik hediyeler verirler. Yola çıkmadan önce akşam özel eğlencelerin düzenlenmekte olduğu da görülmektedir.⁴²

Askere gidecekler, yolculuk günü sabah erkenden kalkarlar. Yol hazırlıklarını son defa gözden geçirirler. Evdekilerle ve komşularla vedalaşırlar. Dualarla evden çıkılır. Toplu olarak gidilecek vasıtaların bulunduğu yerde davul- zurna ile oyunlar oynanır. Otobüslerin hareketinden sonra, taksilerle bir süre askere gidenler yola vurulur. Doğuya gidenler Muti köprüsüne, Batı istikametine gidenler Sakaltutan geçidine kadar uğurlanırlar.

Erzincan'da kutlanan önemli günlerden birisi de yüce ATATÜRK'ün 1 Temmuz'da Erzincan'a geliş yıl dönümüdür. Diğer önemli bir tören ise 18 Mart Çanakkale Zaferi yıl dönümünde yapılmaktadır. Ayrıca 15 Mayıs'ta hava şehitleri de törenlerle anılmaktadır. Bunların dışında il çapında her yıl Ağaç bayramı yapılmaktadır. Hıdırellez ve Bahar bayramı kutlamaları da çeşitli etkinliklerle sürdürülmektedir.

Kemaliye, Kemah ve Tercan gibi ilçelerde yöresel panayırlar, aralıklarla olsa da yapılmaktadır. Bu panayırlarda çeşitli ürünlerin alım- satımı yapılmakta, halk değişik oyun ve eğlencelerle panayır günlerini geçirmektedir.⁴³

SONUÇ

Erzincan'da halk kültürü, binlerce yıllık bir birikimin neticesi olarak, günümüze kadar gelmiştir. Sözlü gelenek içinde varlığını, değiştirerek de olsa sürdüren halk bilimi öğeleri; çoğu zaman yazıya aktarılıp, incelenmektedir. Bu araştırmalar içinde folklorik değerlendirmelerin önemi bir kat daha artmış bulunmaktadır.

Erzincan halk hayatı odak noktalı bu tasviri çalışmada; mahallî unsurların, millî kültür dokusundaki paralelliklerini tespit ederek, yeni araştırmacılara da bir kapı araladık. Bütün folklor şubeleri üzerinde yeterli saha araştırmaları henüz gereğince yapılabilmemiş değildir. Şehir folkloru ve şehir monografileri, ülkemizde çok az sayıdadır. İller arasındaki kültür paralellikleri ve toplumdaki dinamizm açısından özdeşlikler, millî birliğimizin açık bir göstergesi sayılmaktadır.

⁴² K.k.(11, 16, 19)

⁴³ Kemah'ta Koçkar, Kemaliye'de Halı, Tercan ve Refehiye'de Bal Festivalleri yapılmaktadır.

Erzincan folklorundaki sözlü ürünlerin, geleneksel kültürümüzle olan ortak motifleri; bu yurt köşesinin insanların ülke birlik ve bütünlüğü açısından ne derece hassasiyet gösterdiklerini de yansıtmaktadır. Geçmişin halk kültür verimleri, geleceğin güzellik ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden işlenirken, bir maya fonksiyonu da üstlenmektedirler. Millî vicdanın aslî unsurlarını halk kültüründe bularak, Türk ruhunu tahlil edip, geleceğe yönelmek; varlığımız açısından son derece büyük bir önem taşımaktadır.

Erzincan halk kültürü ürünlerinde, sosyolojik öğeler incelenirken, faydacılık ilkesinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Halka ait dil ürünlerindeki güzel buluşlar ve estetik unsurlarda ise neler yapılması konusu, bu alanda uğraş veren sanatçılara kalmış bir görevdir. Her türlü folklorik karakterli halk tavırlarındaki fonksiyonel oluşları; tarih, coğrafya ve toplum yapısından kaynaklanmakta olan özellikleriyle, yöre insanının müşterek evrensel ve zihnî tezahürlerinin bir sonucu olarak, bütün dünya insanları ile paralellikler göstermektedir. Dualarla dünyaya göz açan, ninnilerle büyüyen; mâni, destan, türkü ve şarkılarla olgunlaşan yöre insanları, hayatın sayılı günlerini tamamladıktan sonra; son yolculuğa dualarla, ağıtlarla ve göz yaşlarıyla uğurlanırlar. Bu realite içinde halkın sözlü gelenek olarak yaşatmakta olduğu folklor pratiklerinin payı büyüktür.

Erzincan halk kültürünün üreticisi ve uygulayıcısı insanlar, dinamik kültürün odak noktasını oluşturmaktadırlar. Yaşanan olayların ve çağın getirdiği yeni değerlerin etkisiyle, kültürde değişme ve gelişmeler gözlenmektedir. Yeni olaylarla kültür zenginleşirken, bir kısım halk kültürü öğelerinin de terk edildiği veya fonksiyon değişikliğine uğradıklarını tesbit ettik.

Erzincan yöresi halk kültürü araştırmasında elde ettiğim değerlere göre; Türk kültürünü belli sınırlara ve çağlara göre ele almak yanlıştır. Bütünlük ilkesi gözetilerek, halk bilimi çalışmalarında terkip ve tahlile yönelik değişik çalışmalarla, geleneksel kültür öğelerinin toplum yapısındaki dinamik yönü tespit edilip, halkın moral değerleri her zaman yüksek tutulmalıdır. Yapılan saha çalışmaları sonucu ülke aydınları, kendi alanları için gerekli malzemeyi halk kültürü kaynağından seçmeli; her yeni üretimlerinde, evrensel yönelik gayretler göstermeyi denemelidirler.

Millî kültürümüzün yöredeki yapı taşları, bilhassa yaşanan mekânlarda, değişik kişilerden derlenen malzemelerle; halkın bayramlar, törenler ve diğer sosyal davranışlarının yansıtılmasına özen gösterildi. Bir bütün olarak ele alınan halk hayatında, şehirlerde resmî medeniyetin hâkim ortak kültürü, kasaba ve beldelede geçiş dönemi kültürü, köyler ile yayla ve mezralarda ise geleneksel halk kültürü pratiklerinin devam ettirilmekte olduğu sonucuna varıldı.

9. KAYNAKLAR

- AKSÜT, Ali Kemali, Erzincan Tarihi, İstanbul, 1932.
 AKTEPE, Orhan, Miftahü'l Kenz, Erzincan, 1979.
 ALANGU, Tahir, Türkiye Folkloru El Kitabı, İstanbul, 1983.
 ATALAY, İbrahim, Türkiye Vejetasyon Coğrafyası İzmir, 1973.
 ATALAY, İbrahim, Türkiye Coğrafyası, Ankara, 1989.
 Cumhuriyet Ansiklopedisi c. V, s.1307-1308 Erzincan Maddesi.
 DOGANAY, Hayati, Türkiye Beseri Coğrafyası, Erzurum, 1989.
 ETSOR Rehberi, Ankara, 1986.
 İslâm Ansiklopedisi c. IV, s. 338-339, Erzincan Maddesi.
 İZBIRAK, Reşat, Türkiye, I., 1972, İstanbul.
 ÖZGÜÇ, Tahsin, Altın-tepe I, II, Ankara, 1969.
 ÖRNEK, Sedat Veyis, Türk Halk Bilimi, Ankara, 1975.
 ŞAHİN, Tahir Erdoğan, Erzincan Tarihi, c. I, 1985, Erzincan.
 TURAN, Osman, Doğu Anadolu Türk Dev. Tarihi, İstanbul, 1973.
 TÜTENGiL, Orhan Cavit, Sosyal Bilimlerde Metod, İstanbul, 1971.
 Türk Ansiklopedisi, c. II, s. 354-362 Erzincan Maddesi.
 YAZGAN, Gültekin, Hukuk, İstanbul, 1986.
 Yurt Ansiklopedisi, c. IV s. 2584-2762 Erzincan Maddesi.

10 KAYNAK KİŞİLER LİSTESİ

K.k.No: Soyadı -Adı	Yaşı	Öğrenimi	İşi :
1 ACAR, Bahatin	70	İlk	Çiftçi
2 AKTEPE, Orhan	40	Yüksek	Yönetici
3 ALBAYRAK, Yusuf	35	Lise	Yönetici
4 ALTUN, Mörzat	70	Yok	Ev kadını
5 BULUT, Necdet	64	Orta	Emekli
6. DOĞAN, Nezahat	85	Yok	Ev kadını
7. DUMLU, Ahmet	67	Lise	Emekli
8. DUYGUN, Altun,	75	yok	Ev kadını
9. ERDALOĞLU, Yaşar,	75	İlkokul	Serbest

10. ERTENE, Suat	45	Lise	Öğrt.
11. GAYIK, Selahattin	60	İlkokul	Esnaf
12 GEÇİM, Mustafa	70	İlkokul	Çiftçi
13. GÖKTEKİN, Hürrem	50	İlkokul	İşçi
14 GÜNER, Hıdır	60	Yok	Çiftçi
15 KARADAĞ, Mustafa	64	Ortaokul	Memur
16 KARANLIK,Sebahattin	35	Yük. Ok	Yönetici
17. KURT, Hayati	50	İlkokul	Çiftçi
18. ÖRNEKÇİ, Sıtkı	54	İlkokul	Esnaf
19 ÖZ, Ahmet	65	İlkokul	Çiftçi
20 ÖZSOY, Kâzım	65	İlkokul	Matbaacı
21. SARIGÖL, Yavuz	40	Yük.Ok.	Öğ.Gör.
22 UÇAR, Mustafa	60	Lise	Emek
23 YAREN, Bilal	45	Ortaokul	Memur

11. SUMMARY

This study is about the folklore of the residents of Erzincan.

The city, know as “Aziris” in the Antique age, was called “Ezircan” and “Erzingan” by Turks. Studies about Erzincan and its surroundings riveal its history, geography and folk culture.

The life of people in Ezincan is shaped by values in the social structure and geographical conditions. They also exert their influence in the folklore.

The residents in Erzincan have always kept alive the dynamic social structure throught traditions, celebrations and festivals, and kept their unity.

12. EKLER

Ek:1 Erzincan Haritası

Ek:2 Erzincan Amblemi

Ek:3 Erzincan'dan Görüntüler

Not: Bu yazı , “Halk Bilimi Açısından Erzincan” adlı Doktora tezinden özetlenerek hazırlanmıştır. (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, Erzurum)